

Л.Г. Руденко, С.А. Лісовський, Є.О. Маруняк

*Інститут географії НАН України,
L.Gr.Rudenko@gmail.com,
salisovsky@gmail.com,
emgeooffice@gmail.com*

ВНЕСОК ГЕОГРАФІВ У ІМПЛЕМЕНТАЦІЮ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В ПЛАНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. У відповідь на критичне загострення взаємовідносин суспільства і природи у другій половині ХХ століття людство почало все більш активно об'єднувати зусилля для пошуку шляхів виходу із ситуації, що склалася. В результаті тривалих попередніх зусиль і досліджень у червні 1992 р. в Ріо-де-Жанейро відбулася Конференція ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Самміт “Планета Земля”). Конференція проголосила перехід до моделі сталого (збалансованого) розвитку завданням для людства на ХХІ століття. Головний принцип такого розвитку – нинішнє покоління людей повинно користуватись ресурсами природи так, щоб зберегти їх і для наступних поколінь. Досягти цього можна тільки шляхом комплексного врахування економічних, екологічних та соціальних складових розвитку.

Перехід суспільства до моделі сталого (збалансованого) розвитку є складним завданням, що вимагає системного підходу. Однією з важливих ланок забезпечення такого переходу є обов'язкова імплементація екологічної складової в процеси розробки і впровадження планів соціально-економічного розвитку для вирішення просторових аспектів розвитку суспільства і його взаємодії з природою.

Саме тому особливого значення в сучасних умовах набувають питання вдосконалення просторового планування регіонів різних таксономічних рангів

шляхом урахування екологічної складової розвитку у відповідних планах і стратегіях.

Аналіз останніх публікацій та досліджень.

У світі та Україні питанням імплементації екологічної складової в просторове планування приділяється значна увага. Значну координуючу роль в організації таких досліджень здійснює Комісія ООН зі сталого розвитку (КСР Commission for Sustainable Development),

В країнах Європейського Союзу, починаючи з 2001 р. імплементація екологічної складової в планування шляхом проведення стратегічної екологічної оцінки (СЕО) є обов'язковою, згідно з Директивою 2001/42/ЄС про оцінку впливу окремих планів і програм на навколишнє середовище. Практично всі країни Європи, крім України, мають у якості базових документів, що регулюють питання сталого розвитку та імплементації екологічної складової в практику регіонального просторового планування відповідні Концепції, та Стратегії сталого (збалансованого) розвитку

Сучасна географічна наука відіграє значну роль в опрацюванні проблем сталого (збалансованого) розвитку, в т.ч. – імплементації екологічної складової в просторове планування, плани і стратегії розвитку регіонів.

Значні успіхи зробили в цьому напрямку фахівці Інституту географії та просторового розвитку Польської академії наук. Вони, зокрема, брали участь у розробці Національного плану просторового розвитку Польщі до 2030 р.

В Німеччині значні розробки здійснені вченими Інституту регіональної географії в м. Лейпциг, Лейпцигського університету.

Успішно працюють і мають відповідні публікації з даної проблематики географи Франції, Угорщини, Словаччини, інших європейських країн.

Виклад основного матеріалу.

Географи України, розширюючи коло досліджень регіонального природокористування, вже тривалий час здійснюють розробки з проблематики сталого (збалансованого) розвитку.

У Секторі, Відділенні, Інституті географії основні теоретичні та методичні питання регіонального природокористування, комплексного використання потенціалу території, з врахуванням його екологічної складової опрацьовані М.М. Паламарчуком, О.М. Мариничем, Л.Г. Руденком, М.Ф. Векличем, В.І. Галицьким, А.П. Золовським, І.О. Горленко, В.П. Палієнко, В.М. Пащенко, С.А. Лісовським, Г.О. Пархоменко та іншими науковцями.

Слід зазначити, що ці дослідження здійснювалися в українській академічній географії ще до Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку «Ріо 92»[8]. Географи були в числі авторів перших публікацій, в яких були опрацьовані питання впровадження в Україні рішень Саміту в Ріо [5,7].

В 2004 році на замовлення Міністерства охорони навколишнього середовища в Інституті географії НАН України виконана науково-дослідна робота з підготовки та видання наукової доповіді «Оцінка стану виконання підсумкових документів Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002) в Україні».

В період 2010-2012рр., у ході виконання робіт у межах наукового проекту «Наукові основи розробки проекту Національної стратегії сталого розвитку», який входив до переліку наукових проектів Цільової комплексної міждисциплінарної програми наукових досліджень НАН України з проблем сталого розвитку, раціонального природокористування та збереження навколишнього середовища фахівці Інституту географії виконали роботи, результати яких були викладені у відповідній монографії [3]. В 2012 році в Інституті географії підготовлено «Проект доповіді України до конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо + 20». Робота була виконана на пропозицію представництва ООН в Україні у зв'язку з підготовкою офіційної делегації України для участі у саміті ООН з проблем сталого розвитку (червень 2012 р.). В роботі викладені проблеми сучасного розвитку України, завдання розвитку держави в контексті інтеграції до світової спільноти, стан та особливості реалізації ідеології сталого (збалансованого) розвитку в Україні (1992 – 2011 рр.), відношення України щодо підсумкового документу Ріо+ 20 «Майбутнє,

якого ми бажаємо», основні засоби і рушійні сили реалізації світоглядної парадигми сталого (збалансованого) розвитку, проблеми фінансування та відповідальності країн з різним рівнем економічного розвитку.

Проект доповіді в ініціативному порядку був наданий представникам офіційної делегації перед поїздкою на саміт в Ріо-де-Жанейро. За результатами роботи була опублікована праця [6].

В 2012 році в Інституті географії на замовлення Міністерства екології та природних ресурсів України, у співпраці з громадськими організаціями та установами НАН України підготовлено Національну доповідь про стан виконання положень «Порядку денного на XXI століття за десятирічний період». У доповіді проаналізовано основні складові національної стратегії переходу України до сталого розвитку, здійснено оцінку рівня впровадження положень «Порядку денного на XXI століття», проаналізовано основні завдання України щодо здійснення подальших зусиль в контексті впровадження в життя принципів основної Парадигми на XXI століття. В основу висновків і положень НДР покладені результати робіт, виконаних в Інституті географії впродовж періоду з 2002 до 2012 рр. На основі отриманих результатів була опублікована монографія [9], яка вмістила результати всебічного аналізу всього позитивного, що було зроблено в країні на шляху імплементації принципів сталого розвитку, та вказує на завдання, які потрібно виконати для впровадження в Україні головної парадигми XXI століття.

Одним із сучасних інструментів вирішення проблем природокористування і сприяння збалансованому розвитку є ландшафтне планування (ЛП). На сьогодні ландшафтне планування є важливим інструментом європейського просторового планування, що значною мірою забезпечує впровадження відповідної політики принципів сталого розвитку. Саме ці принципи дають змогу узгодженого і одночасного вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем розвитку регіонів різних рівнів, без чого неможливе вирішення протиріч у

відносинах природи та суспільства та досягнення сталого (збалансованого) розвитку.

У 2010-2014 роках в Інституті географії вперше в Україні виконано спільний німецько-український проект «Ландшафтне планування в Україні, на прикладі Черкаської області» Методологія і практика ЛП здійснена відповідно до угоди про наукову співпрацю з Берлінським технічним університетом, а також за підтримки Федерального міністерства навколишнього природного середовища, збереження природи та ядерної безпеки (BMU) в рамках консультативної допомоги державам Центральної та Східної Європи, Кавказького регіону та Центральної Азії. Проект реалізовано за сприяння Федерального агентства з охорони навколишнього середовища (UBA) та Федерального агентства з охорони природи (BfN). На основі результатів, отриманих у ході виконання робіт, опубліковано монографію [1].

Сьогодні географи НАНУ працюють над впровадженням в Україні нових підходів і інструментів до впровадження принципів сталого розвитку в практику.

В 2014 - 2015 роках Програма розвитку ООН розробила і реалізувала проект ПРООН-ГЕФ «Інтеграція положень Конвенцій Ріо у національну політику України».

Одним із важливих завдань проекту став аналіз політики, законодавства, планів дій, програм і діяльності окремих міністерств України щодо стану виконання зобов'язань за Конвенціями Ріо. Всього до аналізу валізу було обрано вісім Міністерств, зокрема: Міністерство екології та природних ресурсів України; Міністерство аграрної політики та продовольства України; Міністерство економічного розвитку та торгівлі України; Міністерство освіти і науки України; Міністерство енергетики та вугільної промисловості України; Міністерство інфраструктури України; Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України; Міністерство соціальної політики України.

Експерти з Інституту географії НАНУ брали участь у аналізі діяльності двох міністерств. Результатом аналізів стали детальні звіти, в яких були розроблені рекомендації та пропозиції щодо внесення відповідних змін у галузеву політику. Зазначена робота ще раз продемонструвала інтегративний потенціал географії у вирішенні проблем сталого (збалансованого) розвитку.

В 2014 році розпочалося виконання спільного з німецькими колегами проекту що має безпосереднім завданням практичне забезпечення імплементації екологічної складової у практику регіонального планування, в тому числі, за рахунок практичного застосування в Україні процедури СЕО.

Паралельно з цим географи НАН України працюють над розробками методики оцінювання та обґрунтування напрямів використання потенціалу екосистемних послуг територій; оцінювання потенціалу біорізноманіття ландшафтів та обґрунтування можливостей розширення територій природно-заповідного фонду в Україні.

В контексті подальшого розвитку співробітництва в сфері вдосконалення просторового планування, в тому числі, шляхом розвитку ефективної взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства літом 2015 році представники Інститут географії НАН України, в рамках програми Німецької служби з академічних обмінів (DAAD) «Підтримка демократії в Україні» брали участь у реалізації проекту «Громадянське суспільство та міське планування у співпраці – німецько-українська рефлексія» („ZiviPlanUrbAn“).

Висновки. В Україні екологічна складова поки що не стала обов'язковим елементом планування соціально-економічного розвитку регіонів.

В Україні на законодавчому рівні відчувається недостатнє узгодження змістовного наповнення окремих законодавчих актів, які регулюють питання переходу країни до збалансованого розвитку;

До цього часу законодавчі документи, програми стратегії розвитку страждають від відсутності системності та узгодженості. Вони, в основному, стосуються або:

- окремо взятих економічних, соціальних чи екологічних блоків розвитку;
- галузевих аспектів розвитку;
- окремих просторових аспектів розвитку на рівні регіонів, населених пунктів та локальних громад.

Ефективність та успішність впровадження принципів збалансованого розвитку, інтеграції положень Ріо в практику, секторальну політику у її галузевому та просторовому вимірах може бути забезпечена шляхом наскрізного взаємоузгодження законодавчих актів, які регулюють зазначені питання.

Основою для здійснення такого взаємоузгодження має стати Стратегія Сталого (збалансованого) розвитку України, та Національний план дій по її впровадженню.

Література:

1. Ландшафтне планування в Україні / Л.Г.Руденко, Є.О.Маруняк, О.Г.Голубцов та ін.; Під ред. Л.Г.Руденка. – К.: Реферат, 2014. – 144 с.
2. Лісовський С.А Суспільство і природа: баланс інтересів на теренах України»./ Інститут географії НАН України. – Київ, 2009. – 300 с.
3. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України» / ШРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, ІППЕ НАН України. – Одеса: ШРЕЕД НАН України, 2012. – 714 с.
4. Оцінка стану виконання підсумкових документів Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002) в Україні./За ред. Л.Г. Руденка – К.: Академперіодика, 2004. – С.18 – 40.
5. Підходи до концепції стійкого розвитку і її інтеграція стосовно України» // Український географічний журнал. – 1995. - № 3, Горленко І.А., Руденко Л.Г.
6. Проект доповіді України до конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку Ріо + 20.» Лісовський С.А., Марушевський Г.Б., Павличенко П.Г., Руденко Л.Г., Тимочко Т.В .– К.: Центр екологічної освіти та інформації. 2012.-60 с.
7. Руденко Л.Г. «Сталий розвиток: пошуки моделей сталого розвитку України» // Український географічний журнал. – 1998. - №1. - С. 5-12.
8. Сбалансированное экономическое, социальное и экологическое развитие территории (экономико-географические аспекты)»/И.А.Горленко, Л.Г.Руденко, С.Н.Малюк, Лебедь Н.П. – К, 1991. – 56 с.
9. Стан виконання в Україні положень «Порядку денного на ХХІ століття» (2002 – 2012) / За ред. Руденко Л.Г. – К.: Академперіодика, 2014. – 359 с.